

Ярошук Іван Олегович,
слухач магістратури 1-го курсу ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри
кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент *Терещенко Ю. В.*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Запорукою побудови України як демократичної, правової держави перш за все є визнання та забезпечення основоположних прав, свобод і законних інтересів кожної особи. Цей процес неможливий без вироблення та запровадження ефективного правового механізму захисту прав особи у межах кримінального провадження, який базується на Конституції України та міжнародних нормативно-правових актах. Сучасні інтеграційні процеси встановлюють нові вимоги у сфері вдосконалення та переосмислення багатьох правових інститутів кримінального процесу, що викликано новим підходом і практикою застосування чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

Забезпечення права на захист є одним із фундаментальних прав, а також однією із засад кримінального провадження. Саме тому актуальним і важливим є більш поглиблене дослідження забезпечення та практичної реалізації права на захист, що перш за все передбачає активну участь особи на кожному етапі кримінального провадження та можливість користування правовою допомогою. З огляду на основні тенденції у науці кримінального процесу, питання реалізації права на захист здебільшого досліджуються лише в напрямі його забезпечення підозрюваному, обвинуваченому. Однак, положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Конституція України дають змогу стверджувати, що кожна особа має право на правову допомогу і воно не може бути обмежено, у тому числі й відносно потерпілого.

Окремих аспектам захисту прав, свобод та законних інтересів потерпілого, присвятили свої дослідження такі учені, як: Ю. П. Аленін, Ю. М. Грошевий, С. В. Давиденко, П. С. Дагель, О. В. Капліна, Н. С. Карпов, Х. Р. Кахнич, О. П. Кучинська, В. Т. Нор, Т. І. Присяжнюк, М. В. Сенаторов, Т. Л. Сироді, Л. Д. Удалова, Л. В. Франк, Ю. П. Янович та ін. Дослідження цих та інших учених мають важливе теоретичне та практичне значення, оскільки створили наукове підґрунтя для подальшого розвитку та удосконалення кримінального процесуального інституту потерпілого. Водночас, за останні роки кримінальне процесуальне законодавство України зазнало концептуальних і прогресивних змін, що в певній мірі відповідає європейським правовим стандартам у сфері кримінального судочинства.

У контексті дослідження питання захисту потерпілого у кримінальному провадженні доцільно звернути увагу на той факт, що у чинному КПК не закріплено можливості обов'язкової участі представника потерпілого. У той же час, у ст. 52 чинного КПК передбачено випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні. На нашу думку закріплення на законодавчому рівні таких положень додатково гарантуватиме і права потерпілого.

Найбільш вичерпний перелік випадків забезпечення потерпілого правовою допомогою за рахунок держави запропонувала О. П. Кучинська. На думку вченої, до них необхідно віднести наступні: 1) відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення (представник надається за бажанням потерпілого); 2) потерпілий є неповнолітнім (з моменту вчинення щодо нього діяння); 3) потерпілий має фізичні або психічні вади, які не дозволяють йому достатньою мірою здійснювати захист своїх прав; 4) потерпілий не володіє мовою, якою ведеться судочинство; 5) у всіх справах про умисні вбивства [1, с.11].

Свою позицію з цих питань висловив В. П. Шибіко. Учений зазначив, що важливою процесуальною гарантією прав, свобод та законних інтересів потерпілого має стати й обов'язкова участь у кримінальному провадженні представника потерпілого, коли його особистої участі для такого захисту недостатньо. Такими особами, для яких процесуальний закон має передбачати обов'язкову участь представника, мають бути: 1) неповнолітні, тобто особи, які на момент учинення щодо них кримінального правопорушення не досягли 18-річного віку; 2) особи, які у встановленому законом порядку судом уже визнані недієздатними або обмежено дієздатними, а також інші особи, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізовувати свої права; 3) близькі родичі особи, смерть якої настала внаслідок учинення щодо неї кримінального правопорушення, які залучені до участі у провадженні як потерпілі; 4) особи, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження [2, с. 311].

У цих випадках, а також в інших випадках, коли потерпілий не може самостійно залучити представника через відсутність коштів або з інших об'єктивних причин, але заявив клопотання про залучення представника, або коли слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі представника, він своєю постановою (ухвалою) доручає відповідному органу, уповноваженому на надання безоплатної вторинної правової допомоги призначити адвоката для здійснення представництва потерпілого за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені в постанові (ухвалі) час і місце для участі в кримінальному провадженні. Таким чином, при відсутності таких гарантій прав особи, близькі родичі осіб, які загинули внаслідок учинення злочину, найчастіше літнього віку матері, намагаються самотужки з'ясувати обставини загибелі своїх рідних. Але ж швидше й успішніше таку роботу виконав би адвокат-представник потерпілого.

Крім того, С. В. Давиденко наголосила на обов'язкову участь адвоката-представника потерпілого у судовому розгляді кримінальної справи судом першої інстанції та перегляді судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку в разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення, а також зміни ним обвинувачення в суді [3, с. 13].

Вважаємо, що такий підхід є цілком виправданий в разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в судовому засіданні або потерпілий залишається без будь-якої правової допомоги, тому що повинен за власний кошт запрошувати адвоката, який буде його представником. Тобто потерпілий залишається один на один із захистом підозрюваного, обвинуваченого і вже стає потерпілим не тільки від вчиненого проти нього кримінального правопорушення, але й від законодавства, яке не забезпечує йому права мати адвоката-представника за призначенням.

На сьогодні дане питання залишається актуальним і потребує свого законодавчого вирішення. Зазначена прогалина ставить потерпілого у нерівне становище з підозрюваним, обвинуваченим, а також порушує принцип рівності та змагальності. Загальновідомо, що необізнаність особи є одним із факторів порушення її конституційних прав і свобод зі сторони органів, які уповноважені здійснювати кримінальне провадження. При цьому, не маючи коштів для залучення адвоката до провадження, такі особи залишаються здебільшого пасивними учасниками, а їх роль зводиться лише до формальної участі у провадженні.

Законодавче закріплення запропонованих положень стане додатковою гарантією забезпечення прав потерпілого у кримінальному провадженні, оскільки саме обов'язкова участь професійного представника-адвоката якнайкраще надасть можливість вирішити завдання кримінального провадження в частині забезпечення та реалізації правового захисту. На сьогодні надання кваліфікованої правової допомоги є одним із принципів міжнародного права, а його обмеження визнається однією з умов порушення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Кучинська О. П. Проблеми захисту прав потерпілих в кримінальному процесі України / О. П. Кучинська // Адвокат : загальнодержавний професійний журнал. – 2009. – № 5 (104). – С. 10–12.
2. Шибіко В. П. Проблеми забезпечення прав потерпілого за новим КПК України 2012 року / В. П. Шибіко // Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 307–313.
3. Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09 / С. В. Давиденко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2007. – 20 с.